

TEMA MONOGRÀFIC

Imatge pública de la infància en monedes commemoratives: Any Internacional del Nen (1979)

Public Image of Children on Commemorative Coins: International Year of the Child (1979)

Sara González Gómez

sara.gonzalez@uib.es

Universitat de les Illes Balears, GEDHE-IRIE (Espanya)

Giordana Merlo

giordana.merlo@unipd.it

Università degli Studi di Padova (Itàlia)

Data de recepció del original: 23/09/2024

Data d'acceptació: 06/11/2024

RESUM

La representació de la infància en monedes, bitllets, segells i altres estampes està directament relacionada amb els usos polítics que es fan d'aquesta infància i amb la projecció pública i social d'una imatge concreta —o diverses imatges— de les infàncies. En aquest article, presentem un estudi històric d'una col·lecció de 74 monedes commemoratives encunyades per diversos països del món amb motiu de l'Any Internacional del Nen, celebrat el 1979. Prenem el concepte d'infància, traslladat a la imatge o iconografia representada en la numismàtica, i l'anàlitzem des d'una perspectiva semiòtica, explorant la rica interacció de símbols i significats que reflecteixen tant les aspiracions universals com els contextos culturals específics dels països emissors.

En essència, aquestes monedes, a través de la seva iconografia de la infància, no només commemoren l'esdeveniment, sinó que també posen de manifest aspectes com la sensibilització i l'acció global a favor dels drets dels infants; la maternitat i l'educació; i la vinculació de la infància amb valors com la innocència, l'alegria, la cooperació, el progrés o la protecció. Aquestes i altres qüestions seran abordades al llarg d'aquest text.

PARAULES CLAU: infància, imatge, numismàtica, drets, commemoracions.

ABSTRACT:

The representation of childhood on coins, banknotes, stamps, and other prints is directly linked to the political uses of childhood and the consequent public and social projection of a specific image or images of children. In this article we present a historical study of a collection of 74 commemorative coins minted by different countries around the world on the occasion of the International Year of the Child in 1979. We take the concept of childhood, transferred to the image or iconography embodied in numismatics, and work from a semiotic perspective, exploring the rich interplay of symbols and meanings that reflect, in the end, both universal aspirations and the specific cultural contexts of the issuing countries. In essence, through the iconography of childhood, these coins reveal not only commemoration, but also global awareness and action in favour of children's rights; motherhood and education; linking childhood to aspects such as innocence, joy, cooperation, progress or protection, among other issues that will be raised throughout this text.

KEYWORDS: Childhood, image, numismatics, rights, commemorations.

RESUMEN

La representación de la infancia en monedas, billetes, sellos y otras estampas está ligada, de manera directa, con los usos políticos de esa infancia y con la consecuente proyección pública y social de una imagen o imágenes concretas de las infancias. En este artículo presentamos un estudio histórico de una colección de 74 monedas conmemorativas acuñadas por diferentes países del mundo con motivo del Año Internacional del Niño en 1979. Tomamos el concepto de infancia, trasladado a la iconografía plasmada en la numismática, y trabajamos desde una perspectiva semiótica, explorando la rica interacción de símbolos y significados que reflejan, al fin, tanto las aspiraciones universales como los contextos culturales específicos de los países emi-

sores. En esencia, a través de la iconografía de la infancia, estas monedas revelan no solo la conmemoración, sino también aspectos tales como la sensibilización y acción global en favor de los derechos de los niños; la maternidad y la educación; la vinculación de la infancia a aspectos como inocencia, alegría, cooperación, progreso o protección, entre otras cuestiones que serán planteadas a lo largo del presente texto.

PALABRAS CLAVE: Infancia, imagen, numismática, derechos, conmemoraciones.

1. INTRODUCCIÓ¹

La infància, com a categoria, es caracteritza per ser una construcció històrica i social, configurada pels grups humans i amb ells, però també condicionada per les perspectives d'aquells qui l'analitzen des de diverses maneres d'entendre la realitat. Aquesta construcció s'inscriu en un projecte de societat que es defineix en el context d'una època concreta i determinada.² El concepte d'infància es construeix, en conseqüència, a través de diferents canvis històrics i el seu estudi ha estat abordat, de manera inicial, des de diferents angles:³ perspectiva socioeconòmica, per Ariés;⁴ pautes de criança, per DeMause;⁵ àmbit pedagògic, per Escolano;⁶ com a objecte d'interès psicosocial, per Chombart de Lauwe;⁷ o des de la perspectiva del reconeixement dels drets de la infància i el desenvolupament de polítiques socials sobre aquest tema,

¹ Aquest article forma part d'un projecte titulat «Historia pública de la educación en España (1970-2020). Percepción social, memoria colectiva y construcción de imaginarios sobre los docentes y sus prácticas» finançat per: PID2020-113677GB-I00 / MICIU / AEI / 10.13039/501100011033 i del Programa de Foment de la Recerca i la Innovació de la Universitat de les Illes Balears 2024-2026 per mitjà del GEDHE/IRIE.

² MORENO, C. A. «Los niños que fuimos: huellas de la infancia en Colombia (609-622)», *Educación en Foco*, núm. 23, vol. 2 (2018), p. 609-622. DOI: <https://doi.org/10.34019/2447-5246.2018.v23.19788>.

³ FIDEL, M., ROSERO, A. L. «La construcción social de la infancia y el reconocimiento de sus competencias», *Itinerario Educativo*, Año xxvi, núm. 60 (2012), p. 75-96.

⁴ ARIÉS, P. *El niño y la vida familiar en el Antiguo Régimen*, Madrid: Taurus, 1987.

⁵ DEMAUSE, L. *La evolución de la infancia. Historia de la infancia*, Madrid: Alianza Universidad, 1991.

⁶ ESCOLANO, A. «Aproximación histórico-pedagógica a las concepciones de la infancia», *Studia Pedagógica. Revista de Ciencias de la Educación*, núm. 6 (1980), p. 5-16.

⁷ CHOMBART DE LAUWE, M. J. *Un monde autre, l'enfance : de ses représentations à son mythe*, París: Payot, 1971; Chombart de Lauwe, M. J., Bellan, C. *Enfants de l'image*, París: Payot, 1979.

per Casas,⁸ entre d'altres. Per tot això, tal com planteja Alzate,⁹ la infància, més que una realitat social objectiva i universal, és, primer de tot, un consens social.

Al voltant de la infància s'ha desenvolupat una construcció iconogràfica, un compendi d'imatges que reflecteixen un seguit de concepcions, convencionalismes, estereotips i idees sobre com s'entén la infància en un moment històric determinat. Per exemple, durant l'època medieval, la iconografia presenta models reductius i simplificats dels nens, sovint emmarcats en els patrons adults. A més, les representacions infantils s'associen amb freqüència amb idees religioses, mítiques i metafísiques, utilitzades per simbolitzar concepcions del temps, l'estructura de l'univers, el naixement, etc. Aquest enfocament contrasta, no obstant això, amb la mentalitat naturalista i parcialment laica que emergirà amb la modernitat.¹⁰

En conseqüència, les imatges constitueixen un objecte acadèmic valuós per entendre la infància, les infàncies o les diverses maneres de definir-les en diferents cultures, èpoques, contextos i societats. La consolidació interdisciplinària dels estudis sobre la infància, produïda entorn dels anys noranta, i la constatació que aquesta és una «construcció social, sociolegal, històrica i cultural»¹¹ fan suposar que per entendre de manera completa i integral aquesta categoria són necessàries fonts primàries d'allò més variades. Per tant, sembla lògic que les imatges emergeixin i s'acceptin com una forma de discursivitat icònica, diferent i complementària, que contribueix a configurar, ordenar i delimitar el que pensem sobre les infàncies en determinats moments de la història. Aquestes imatges es poden analitzar en paral·lel amb altres fonts, com els arxius judicials, els documents de política pública, les joguines, la premsa, les biografies, els llibres de text, l'etnografia, les fonts orals, entre d'altres.¹²

En aquest article, treballem el concepte d'infància a través de les imatges reproduïdes en monedes encunyades, principalment, amb motiu de l'Any Internacional del Nen (d'ara endavant, AIN) de 1979. Per aquest motiu,

⁸ CASAS, F. *Infancia: perspectivas psicosociales*, Barcelona: Paidós, 1998.

⁹ ALZATE, M. V. *Concepciones e imágenes de la infancia*, Colombia: Papiro, 2003.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ JAMES, A., JAMES, A. *Keys concepts in childhood studies*, Londres: Sage Publications, 2011, p. 26.

¹² BÁCARES, C. «Las imágenes en los estudios sobre infancias. ¿Cómo aparecen? ¿Para qué sirven? ¿Cómo utilizarlas? Una propuesta para fomentar la investigación iconográfica de las niñeces», *Kamchatka: revista de análisis cultural*, núm. 22 (2023), p. 543-572.

abordem el concepte d'infància traslladat a la iconografia numismàtica, un recurs poc explorat fins ara pels estudis històrics i educatius.

La nostra mostra es basa en una col·lecció de 74 monedes commemoratives, partint de la idea que la commemoració, promoguda en aquest cas per l'Assemblea General de les Nacions Unides, actua com un mecanisme de projecció pública de la imatge de la infància. Així mateix, aquestes monedes funcionen com a mediadors socials i culturals que reflecteixen una idea o diverses idees específiques sobre la infància. No es pot negar que les monedes, igual que els bitllets i els segells, proporcionen una informació valuosa sobre les concepcions estètiques, polítiques, socials i fins i tot econòmiques dels països als quals pertanyen. Quan abordem l'estudi d'una moneda o un bitllet, hem de tenir en compte que les imatges fan visibles (o mantenen invisibles) alguns aspectes socials, culturals, polítics, etc. Tal com assenyalen Fyfe i Law, una representació no és simplement una il·lustració, sinó un espai on es construeixen i es representen diferències socials.¹³ En el cas de les monedes analitzades en aquest estudi, es desplega un ric entramat d'imatges i iconografia que gira al voltant de la concepció social de la infància i dels seus drets que convé ser examinat amb deteniment.

A més, tal com esmenta Correyero,¹⁴ dins de les seves reduïdes dimensions, les monedes tanquen petits fragments d'història. L'elecció de la iconografia representada a cada moment també és un clar reflex dels valors, idees i concepcions a les quals cada ideologia ha tractat de donar més èmfasi. De la mateixa manera, a través de les monedes i dels bitllets s'exerceix una tasca divulgativa gens menyspreable que és aprofitada pels Estats d'una manera propagandística.

Abordarem aquest treball des del camp de la història de l'educació, mitjançant el mètode històric combinat amb una anàlisi semiòtica de la iconografia infantil en les monedes. En el nostre estudi tindrem en compte dos plans: 1) el denotatiu, en què les monedes mostren imatges de nens, llibres i altres símbols directament vinculats a la infància i l'educació; i 2) el connotatiu, en què analitzem el fet que aquestes imatges evoquen conceptes com la innocència, l'esperança, el futur, la responsabilitat social, entre d'altres. Mitjançant aquesta anàlisi, tractarem de veure com es representa la infància;

¹³ FYFE, G., LAW, J. (eds.). *Picturing Power: Visual Depiction and Social Relations*, Londres: Routledge, 1988, p. 1.

¹⁴ CORREYERO, B. «Propaganda turística y estatal en España a través de sellos y billetes», *Historia y Comunicación Social*, núm. 7 (2002), p. 31-45.

identificarem els contextos en què es fomenta més la producció de monedes amb aquesta temàtica; analitzarem els elements secundaris que apareixen en les imatges, i valorarem quin tipus de projecció se'n fa a la societat o al públic general.

A tot el que hem exposat fins ara, cal afegir necessàriament un aspecte que no podem passar per alt en aquesta introducció: la preeminència de la cultura de la imatge en el món actual. Aquesta cultura dominant fa que fonts com les que emprem en aquest treball siguin especialment adequades per projectar socialment i públicament el compromís de l'historiador de l'educació. El poder de les imatges per arribar a grans audiències, així com la seva capacitat visual per servir com a recurs de suport en la docència, converteixen les monedes en elements atractius per a l'historiador. Aquestes poden contribuir a ampliar o bé complementar les fonts històriques clàssiques amb fonts emergents. Per tant, l'anàlisi iconogràfica, entesa com a recurs metodològic, constitueix una forma d'anàlisi de contingut que té identitat pròpia. Quan es combina amb el mètode històric, pot proporcionar resultants rellevants i innovadors.

Per tancar aquesta introducció, considerem necessari insistir en la conveniència de continuar reflexionant sobre la cultura visual, com a aproximació a la cultura des de la seva dimensió social. Aquesta perspectiva, basada en el que és visual, no només representa un repte per als historiadors de l'educació, sinó que també és una crida a aprofundir en el compromís social. Com a professionals, no hem d'oblidar que, quan observem, analitzem i fins i tot produïm manifestacions de la cultura visual, no solament contemplem el món, sinó també les persones, les seves representacions i les conseqüències que aquestes tenen sobre les seves posicions socials, de gènere, classe, raça, sexe, etc.¹⁵ En aquest sentit, la numismàtica pot contribuir a recuperar tant l'atenció i l'interès del públic o dels diversos públics com el sentit de compromís social del nostre treball com a docents i investigadors en història de l'educació, tal com planteja la proposta d'aquest monogràfic.

¹⁵ HERNÁNDEZ, F. «¿De qué hablamos cuando hablamos de cultura visual?», *Educação & Realidade*, vol. 30, núm. 2 (2005), p. 9-34.

2. EL CONCEPTE D'INFÀNCIA AL LLARG DE LA HISTÒRIA: BREU APUNT INTRODUCTORI

A l'Antiguitat, almenys en l'àmbit de les representacions, la infància mancava d'un espai propi. Amb el pas del temps, es constaten nombrosos buits en diferents cultures pel que fa a la representació realista dels trets específics de la infància. En el millor dels casos, el nen era representat com una figura de petites dimensions amb formes adultes. En realitat, la presència del nen en la història ha estat una autèntica «presència oculta», fet que complica enormement la tasca de l'historiador quan intenta identificar-ne les petjades, ja que aquestes sovint es confonen amb les de la vida adulta.

Tot això està directament relacionat amb l'evolució del concepte d'infància al llarg de la història, un concepte que, com a tal, no va sorgir fins a la fi de l'època moderna. Durant bona part de la història, la infància no es va reconèixer com un període específic, amb característiques i qualitats pròpies. Els nens eren considerats adults en miniatura, i les seves particularitats no es tenien en compte. A partir del Renaixement, amb figures com Comenius o Lluís Vives, i posteriorment amb filòsofs com Locke o Rousseau, començarà, molt a poc a poc, un canvi de concepció cap a la consideració del «nen com a nen», reconeixent-ne les característiques, necessitats i qualitats pròpies de l'etapa de la infància. Durant els segles XVIII i XIX, proliferaran noves observacions i perspectives inèdites sobre la infància, tant per part de filòsofs com de pedagogs i científics. Es desenvoluparan plantejaments relacionats amb la criança i l'educació infantil; no obstant això, no s'aconseguirà unificar ni generalitzar una visió homogènia sobre aquesta etapa.

A final del segle XIX i durant el primer terç del XX, els avenços en medicina i pediatria, juntament amb els discursos higienistes i naturistes i els moviments de renovació pedagògica, van iniciar una lluita per millorar les condicions higièniques i de vida, així com la situació educativa de la infància. A partir d'aquest moment, es produeix un fenomen que s'anirà consolidant: l'avenç en les polítiques de protecció infantil. Es tracta de l'interès progressiu, per part de reformadors socials, metges, pedagogs, educadors, pediatres, associacions de protecció a la infància i, en general, dels governs, per internacionalitzar aquestes polítiques.

Una de les primeres vies per implementar aquestes mesures incipients de protecció a la infància va ser a través dels congressos internacionals, que, en la majoria dels casos, van ser convocats per associacions de protecció a la infància, pediatria, higiene, medicina, entre d'altres, i van tenir el patrocini de

governos nacionals. Tot i el seu caràcter sovint propagandístic, centrats en la lluita contra malalties comunes de l'època o en l'alerta sobre problemes socials relacionats amb les condicions de la infància, aquests congressos també tenien l'objectiu de fer visibles els problemes infantils davant la societat. Això pretenia generar una certa pressió ideològica que facilités la intervenció pràctica.

L'altra via fonamental en la protecció i atenció de la infància serà el llarg i gradual procés de reconeixement dels drets del nen. En el període que va des de 1924, amb la Declaració de Ginebra —primer antecedent sobre els drets de la infància—, fins a 1989, amb l'aprovació de la Convenció sobre els Drets del Nen de les Nacions Unides —l'instrument per excel·lència de protecció de la infància—, es produeix un gran canvi, que converteix els nens i nenes en subjectes de dret, igual que qualsevol adult, en oposició a la consideració tradicional dels nens com a objectes de dret.¹⁶ Aquesta situació permet parlar, tal com plantegen Dávila i Naya,¹⁷ d'una evolució en la consideració autònoma del nen, la qual afegeix una nova dimensió al posicionament tradicional sobre la protecció a la infància. En essència, tots els avenços jurídics i les polítiques socials desenvolupades a partir de les últimes dècades del segle xx donaran un nou gir al concepte d'infància i consideraran el nen subjecte de dret i objecte de polítiques o programes socials que permetin influir de manera positiva en la vida de la població infantil.¹⁸

3. L'ANY INTERNACIONAL DEL NEN (1979)

Al llarg de la història, diversos homes i dones han lluitat pel reconeixement dels drets de la infància. Gràcies al seu treball, es va avançar al llarg del segle xx en la redacció de declaracions que van servir d'avantsala a la Convenció sobre els Drets del Nen de 1989. L'encomiable treball de Eglantyne Jebb o el cas pròxim d'Elisa Úriz,¹⁹ professora de la Normal de Girona i de Tarragona, en l'exili en els anys cinquanta del segle xx, són clars exemples d'aquesta lluita.

¹⁶ HIERRO, L. L. *Los derechos humanos del niño*, en Marzal, A. *Los derechos humanos del niño, de los trabajadores, de las minorías y complejidad del sujeto*, Barcelona: Bosch-Esade, 1999, p. 15-32.

¹⁷ DÁVILA, P.; NAYA, L. M. «La Evolución de los Derechos de la Infancia: Una Visión Internacional», *Encounters on Education*, núm. 7 (2006), p. 71-93.

¹⁸ JARAMILLO, L. «Concepción de infancia. Zona próxima». *Revista del Instituto de Estudios Superiores en Educación Universidad del Norte*, núm. 8 (2007), p. 108-123.

¹⁹ MARTORELL, M.; MARQUÉS, S.; AGULLÓ, M. C. *Pioneres. Història i compromís de les germanes Úriz Pi*, Sant Cugat del Vallès: Pol-len-Txalaparta, 2019.

En una reunió celebrada pels membres de l'Assemblea General de les Nacions Unides el 21 de desembre de 1976, es va aprovar una resolució mitjançant la qual es va proclamar el 1979 com l'Any Internacional del Nen. L'origen d'aquesta proclamació es va fonamentar en la necessitat d'adoptar mesures concretes orientades al compliment de la Declaració Universal dels Drets del Nen de 1959. L'objectiu general era proporcionar un marc per promoure el benestar dels nens i augmentar la consciència de les autoritats i del públic sobre les necessitats especials dels infants. Entre els objectius específics es trobaven: 1) Encoratjar els països a revisar els seus programes per a la promoció del benestar dels nens, així com els programes d'acció pertinents d'acord amb les condicions de cada país, les seves necessitats i prioritats; 2) Crear consciència sobre les necessitats especials dels nens; 3) Promoure el reconeixement de la importància dels programes en favor dels nens, així com el seu impacte social i econòmic; 4) Implementar mesures específiques i pràctiques, amb metes realitzables, per al benefici dels nens a curt i llarg termini. Així mateix, es pretenia emfatitzar els factors relacionats amb el benestar físic, psicològic i social del nen.

Kurt Waldheim, secretari general de les Nacions Unides, declarava que aquesta decisió donaria l'oportunitat de mostrar que els pobles del món, governs, institucions i individus poden col·laborar eficaçment per aconseguir un propòsit que és central per al destí humà. De fet, repetia la mateixa frase amb la qual s'iniciava la Declaració de Ginebra de 1924: «la humanitat deu al nen el millor que pugui donar-li». D'altra banda, l'agenda de les Nacions Unides va cercar, a través del Fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF), promoure els drets dels nens i sensibilitzar la comunitat internacional sobre les greus vulneracions que patia la infància en diversos territoris del món. Juntament amb constituir-se com una conjuntura per denunciar les desigualtats i els conflictes associats a la infància, aquest marc global també es va erigir en una oportunitat per desenvolupar polítiques de regulació i control sobre la població infantil.²⁰

L'AIN va arribar en un moment en què començava a treballar-se en la gestació de la Convenció sobre els Drets del Nen, que s'aprovaria deu anys més tard. El 7 de febrer de 1978, Polònia va presentar a la Comissió de Drets Humans un projecte de convenció sobre els drets del nen. En la seva proposta, va recordar la Declaració dels Drets del Nen de 1959 i va recomanar

²⁰ ALFARO, K. «Lucía Hiriart en el Año Internacional del Niño (1979). La primera dama y el poder sobre la vida», *Historia* 396, vol. 13, núm. 2 (2023), p. 1-20.

a l'Assemblea General l'aprovació d'un instrument internacional jurídicament vinculant en forma de conveni sobre els drets del nen, que hauria d'estar basat en els principis i disposicions que figuraven en aquesta Declaració.²¹ L'any següent, la Comissió de Drets Humans va establir un grup de treball de composició oberta per estudiar la qüestió d'una convenció sobre els drets del nen. Durant deu anys, en diferents sessions anuals, el document va anar prenent forma fins que, finalment, va ser aprovat el 20 de novembre de 1989, data que actualment commemora els aniversaris de la Declaració de 1959 i la Convenció de 1989, i fou proclamat Dia Internacional del Nen.

4. METODOLOGIA I MOSTRA

No és objecte d'aquest estudi abordar les mesures adoptades en aquesta línia de projecció pública de la imatge de la infància i dels seus drets, per part dels diversos països del món (notes de premsa, articles d'opinió, segells, himnes de la infància, inclusió d'imatges d'infància en representacions artístiques i culturals, i un llarg etcètera). L'objectiu és centrar-nos en l'encunyació de monedes com a mecanisme per visibilitzar una infància o infàncies, d'una manera simbòlica i propagandística.

No disposem, de moment, de dades sobre els autors de les imatges que van acabar encunyades en les monedes, però seria interessant explorar com cada país va dur a terme aquest procés. Per exemple, a Espanya, es va publicar al Butlletí Oficial de l'Estat (BOE) l'Ordre de 9 de febrer de 1979 sobre l'emissió i posada en circulació de la sèrie especial de segells de Correus denominada «Año Internacional del Niño». En aquesta ordre s'indica que el motiu il·lustratiu del segell seria la reproducció d'un fragment del dibuix que va obtenir el primer premi en el concurs infantil de dibuixos, convocat pel Ministeri d'Educació i Ciència, sota el lema: «El niño en la escuela».²²

Però, en aquest estudi, ens centrarem específicament en l'anàlisi d'una mostra composta exclusivament per monedes commemoratives, d'ús col·leccionista, i no per monedes de curs legal o circulació oficial. Així doncs, n'hem deixat al marge monedes de curs legal, com és el cas de diverses monedes de dos euros que recullen imatges i al·lusions a la infància i a organitzacions

²¹ UNITED NATIONS. *Convención sobre los derechos del niño y sus protocolos facultativos*. United Nations Audiovisual Library of International Law, 2012.

²² BOE, núm. 43, de 19 de febrer de 1979, pàg. 4430.

que lluiten pels seus drets. Aquestes seran considerades en estudis futurs que estan en procés d'elaboració.

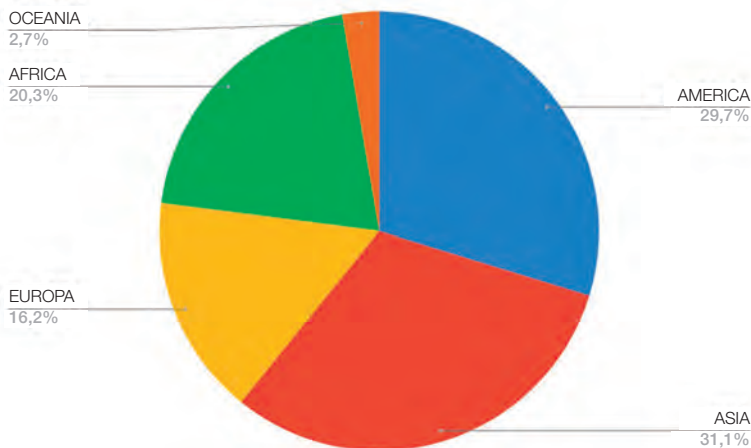
Vegem algunes dades estadístiques de la mostra, separades per països i continents, per començar.

Taula 1. Mostra i països representats. Elaboració pròpia

TOTAL PAÏSOS DEL MÓN	195
PAÏSOS AMB MOSTRA	45
PAÏSOS REPRESENTATS (%)	23,08%
TOTAL MOSTRA	74

Taula 2. Monedes de la mostra per continent. Elaboració pròpia

CONTINENT	QUANTITAT DE MONEDES EN LA MOSTRA
ÀSIA	23
AMÈRICA	22
ÀFRICA	15
EUROPA	12
OCEANIA	2

Gràfic 1. Percentatge de monedes per continent (elaboració pròpia)

Els països amb més monedes en la mostra són Tailàndia i Egipte, amb 4 monedes cada un; els segueixen, amb 3 monedes, Zàmbia, Panamà, Nepal, l'Índia, Espanya i els Emirats Àrabs; amb 2 monedes, hi ha 11 països, entre els quals figuren les Seychelles, República Dominicana, Polònia, Mongòlia, Jordània, Jamaica, les illes Caiman, Indonèsia, la Xina, el Canadà i Bolívia; finalment, amb una única moneda, tenim representació de 26 països, entre els quals trobem el Iemen, Turquia, Tunísia, Suècia, el Sudan, Portugal, Papua (Nova Guinea), les Antilles Neerlandeses, Mèxic, Malta, les Maldives, Malawi, Lesotho, el Japó, les illes Turques i Caicos, les illes Salomó, l'Iraq, Hongria, Filipines, Etiòpia, els Estats Units, Costa Rica, Cap Verd, Bulgària, l'Argentina i Andorra.

Aquesta col·lecció de 74 monedes l'hem analitzada des d'un punt de vista històric. Per fer-ho, hem combinat l'anàlisi semiòtica de la iconografia infantil en monedes. La semiòtica, l'estudi dels signes i símbols i la seva interpretació, és una eina útil per desentranyar els significats més profunds en la iconografia de les monedes commemoratives. L'elecció d'imatges, símbols i la seva disposició en les monedes de l'AIN no és accidental, sinó que respon a una intenció comunicativa clara.

Com ja esmentàvem anteriorment, en acostar-nos a les imatges tindrem en compte dos plans: 1) el denotatiu, en què les monedes mostren imatges de nens, llibres, globus i altres símbols directament relacionats amb la infància i l'educació; 2) el connotatiu, en què aquestes imatges evoquen conceptes com innocència, esperança, futur i responsabilitat social. La representació de nens jugant o aprenent no solament mostra activitats infantils, sinó que també connota un entorn segur i propici per al creixement.

No podem perdre de vista tampoc tota la simbologia present en les monedes, que té una funció doble: és universal en la interpretació (per exemple, un nen llegint un llibre és una imatge comprensible en qualsevol cultura) i contextual en el significat (per exemple, l'èmfasi en l'educació pot reflectir les polítiques nacionals cap a la infància). A més, girarem la mirada cap a les metàfores visuals, com les mans protegint un nen o el globus terraquí envoltat de nens, elements que, en combinació, creen associacions poderoses. Les mans representen protecció i cura, mentre que el globus terraquí emfatitza la dimensió global dels drets infantils. Aquestes metàfores ajuden a comunicar idees complexes de manera accessible i senzilla.

Un altre aspecte que tenim en compte en l'anàlisi, manllevat d'Hernández, és les «maneres de mirar».²³ Els autors que estudien la cultura visual no únicament s'interessen pel que mostren les imatges, sinó també per la percepció que en tenen els espectadors. Això vol dir que el més important de les imatges no és només el que s'hi veu, sinó com són vistes per determinats espectadors, que les interpreten de maneres específiques. En aquest sentit, analitzarem les monedes d'aquesta mostra per veure què diuen, què expressen i què simbolitzen o representen en relació amb la imatge o les imatges de la infància o les infancies.

5. IMATGES DE LA INFÀNCIA EN LES MONEDAS COMMEMORATIVES

La representació de la infància en monedes està estretament relacionada amb els usos polítics que se'n fan. La infància es converteix, així, en un «objecte de cura política», i pot ser utilitzada com a eina propagandística i divulgativa en funció del govern de torn. A l'hora de seleccionar la imatge que es plasmarà en una moneda, sigui nacional o internacional, es trien temes i arguments específics amb la finalitat de ressaltar determinats valors o idees, per cridar l'atenció sobre aspectes concrets. En el context de l'Any Internacional del Nen (AIN) de 1979, decretat com a part de l'agenda global de les Nacions Unides, les campanyes dels organismes de drets humans van cercar visibilitzar la greu situació a què s'enfrontava la infància. D'altra banda, molts països van aprofitar aquesta efemèride per encunyar una o diverses monedes, amb la infància com a tema central. Aquests països, molt diferents entre si, es trobaven en condicions polítiques diverses i en situacions de desenvolupament desigual.

Una de les coses que es perceben de manera més evident en la col·lecció de monedes analitzades és que l'ús de la imatge de la infància va ser un recurs simbòlic per ressaltar la importància de protegir i promoure els drets dels nens. Com hem esmentat anteriorment, l'elecció de 1979 com a Any Internacional del Nen (AIN) responia a un objectiu clar: promoure el benestar dels nens i augmentar la consciència de les autoritats i del públic sobre les necessitats específiques de la infància. Entre altres objectius concrets, es va subratllar la creació de consciència sobre aquestes necessitats. En aquest context, les monedes commemoratives es van convertir en un recurs ideal per la seva alta

²³ HERNÁNDEZ, F. ¿De qué hablamos cuando hablamos de cultura visual? *Op. cit.*, p. 26-27.

visibilitat pública, funcionant com una forma de comunicació i divulgació que permetria als països transmetre missatges i valors a través d'imatges i símbols.

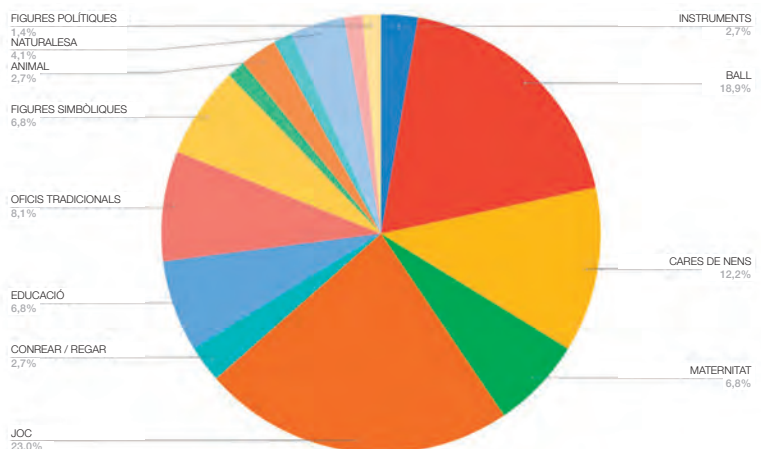
Per tant, cal no perdre de vista en la nostra anàlisi que, en el cas de l'Any Internacional del Nen (AIN), la iconografia centrada en la infància tenia un doble propòsit: commemorar l'any especial i servir com a recordatori permanent dels drets i el benestar dels nens. No obstant això, els dissenys d'aquestes monedes commemoratives varien significativament entre països, tot i que hi ha certs temes recurrents que mereixen ser destacats. Hem optat per categoritzar el conjunt de monedes en tres grans categories:

1. Representacions de la infància. Mitjançant imatges de nens, amb molta freqüència jugant, ballant, en activitats quotidianes o aprenent. S'aprecia una simbologia molt clara que remet al creixement, la innocència i l'alegria. S'empren símbols universals, com ara juguetes, instruments o llibres, per representar l'essència de la infantesa i el desenvolupament.
2. Diversitat cultural, tradicions i unitat nacional. Diverses monedes representen nens de diferents orígens ètnics i culturals, de manera que destaquen la universalitat dels drets del nen i la riquesa cultural del món. Els instruments, les vestimentes i els balls tradicionals tenen un paper central en moltes d'aquestes monedes. A més, és habitual trobar símbols que evoquen la unitat i la cooperació, com quan apareixen diversos nens agafats de la mà o jugant junts.
3. Motius educatius i de protecció. Algunes monedes inclouen símbols relacionats amb l'educació —encara que, com veurem, no són les més comunes— i elements simbòlics de protecció —mans que envolten un nen o figures maternals abraçant els fills.

Dins d'aquestes tres grans categories, podem identificar diverses formes de representació que es repeteixen d'una manera o una altra i que ens ajuden a mostrar els elements presents en les monedes. Vegem-les en el gràfic següent i analitzem-les de manera individual:

Jugar és, percentualment, l'acció que apareix representat amb més freqüència en les monedes (23%). Recordem que la primera referència en el Dret Internacional Públic relativa al dret a jugar la trobem en la Declaració dels Drets del Nen, proclamada per l'Assemblea General de les Nacions Unides en la seva resolució 1386 (XIV), de 20 de novembre de 1959. Aquesta declaració reconeix, en el Principi 7, que els nens han de gaudir plenament de jocs i recreacions, els quals han d'estar orientats envers els objectius de l'educació. Anys més tard, amb la Convenció sobre els Drets del Nen, de 20 de novembre de 1989, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides, es reconeix

aquest mateix dret en l'article 31, juntament amb el dret al descans, a l'esplai i a activitats recreatives pròpies de la seva edat.

Gràfic 2. Elements i símbols centrals de representació en les monedes (elaboració pròpia)

Jugar és una activitat instintiva i essencial en el desenvolupament de nenes i nens. Avui dia ho tenim clar i hi ha nombroses mesures polítiques i iniciatives fora dels Estats que treballen per garantir que aquest dret sigui una realitat. Per a la infància, jugar és una manera d'explorar i d'aprendre sobre el món, la vida, els altres i sobre un mateix. Ara bé, si jugar és un dret indispensable i inherent a la infància, les persones adultes (autoritats, pares, mares, educadors, institucions, etc.) també tenim la responsabilitat de garantir les condicions necessàries perquè existeixin entorns accessibles i adequats per fer-ho.

En les monedes, es reflecteix una clara al·lusió al fet de jugar en les formes més diverses, però al mateix temps més representatives: nenes que juguen a botar corda, a la roda de la patata, que fan volar una miloca, tenen una pepa a les mans, corren darrere una pilota, fan botar una bolla o que s'enfilen a un gronxador, entre altres representacions.

Després del joc, i molt relacionat, trobem els balls tradicionals o la dansa (que representen el 18,9%). És una combinació d'entorns lúdics i tradicions que es veu clarament en la iconografia de les monedes analitzades. Els nens i les nenes ballen agafats de les mans, un clar símbol d'unitat i cooperació, a vegades amb vestimentes tradicionals, i transmetre un patrimoni cultural que passa de generació en generació.

Imatge 1. Moneda de Zàmbia (1980)

Imatge 2. Moneda de l'Argentina (1996)

El que veiem en tots dos grups de monedes, les al·lusives al joc i les relatives al ball, és que, a poc a poc, comença a apreciar-s'hi una representació molt més realista dels trets específics de la infància, que es manifesta igualment en el tractament de temes populars i tradicionals. Les cares dels nens, que apareixen com el tercer grup més representat, amb un 12,2%, ja no són angelicals, com hauria succeït en la representació artística d'altres èpoques, sinó realistes i cerquen reproduir trets físics naturals.

Imatge 3. Moneda de Filipines (1979)

Imatge 4. Moneda de Lesotho (1979)

Continuant el nostre recorregut per les imatges de les monedes, trobem el quart grup, dedicat als oficis tradicionals (8,1%). Veiem un nen en una moneda de Zàmbia (1989) segant blat de moro; una nena que sosté un xai mentre que un nen sega blat, en una moneda de Jordània (1999); un nen i una nena omplen un càntir d'aigua, en una moneda del Nepal (1981); nens que pesquen a les Seychelles, a les Illes Salomó i a Papua, Nova Guinea. En aquest conjunt de monedes, observem la realitat de molts nens del món, que ajuden a les seves llars amb tasques quotidianes i col·laboren en la provisió d'aliments per a les famílies. Pels països que van triar aquest tipus d'iconografia per a les seves monedes, aquestes imatges eren, clarament, representatives de la seva infància.

A la dècada dels vuitanta, l'Organització Internacional del Treball va diferenciar dos tipus de treball, basant-se en el criteri de si resultava perjudicial per al nen que el fes. Així, destrià el *child work* i el *child labor*. El primer identifica aquelles activitats que els nens duen a terme sense posar en risc la seva salut ni l'assistència a l'escola, i que els permeten acumular experiència i qualificació. Aquest tipus de treball inclou, per exemple, les activitats laborals familiars, principalment l'activitat agrícola a petita escala, mitjançant la qual moltes famílies subsisteixen als països en vies de desenvolupament. En canvi, el terme *child labor* és aquell treball associat a esclavitud, explotació sexual, activitats il·lícites i treballs perillosos.

Hem deixat al marge d'aquest grup dues monedes en les quals els nens es presenten conreant o regant. Ens referim a una moneda de la Xina de 1979, en què un nen i una nena reguen una planta després d'haver-la plantat (el nen duu una pala), i a una altra moneda d'Indonèsia, on dos nens més grans i amb indumentària d'explorador (*boy-scout*) fan el mateix. Entenem aquestes monedes com a símbols d'innocència, puresa i començament. Associar el nen al creixement d'una planta és una metàfora que pedagogs, metges i educadors han proposat des de fa segles. Els nens, com una planta jove que es conrea i es rega, representen el potencial, el creixement i la promesa d'un nou començament. Com a símbol universal, un nen encarna la promesa de la vida, igual que una planta.

Imatge 5. Moneda de la Xina (1979)

Educació, maternitat i figures simbòliques representen el següent nivell en les imatges gravades en les monedes (cinc en cada cas). Les monedes al·lusives a la infància i l'educació presenten una iconografia senzilla, però poderosa, ja que evoquen la visió d'un futur en què l'educació i el coneixement són accessibles per a tots els nens. Aquest tipus de monedes, amb l'educació associada en primer terme a la infància, les trobem a Egipte (1979), on apareixen professors i alumnes disposats en pupitres i atents a les explicacions (vegeu la imatge

6); a Cap Verd (1980), amb la representació senzilla d'un nen escrivint sobre un pupitre; al Nepal (1974), amb una nena llegint un llibre; a la República Dominicana, una de les monedes més interessants en l'àmbit de l'educació, amb un nen d'esquena escrivint sobre una paret o pissarra la frase «quiero aprender» (imatge 7); i a Malawi (1995), on tornem a trobar una nena llegint un llibre. La lectura ocupa un paper fonamental i simbolitza la intenció evident del país que encunya la moneda per fomentar la cultura i l'alfabetització com a mitjà de desenvolupament i progrés.

Imatge 6. Moneda d'Egipte (1979)

Imatge 7. Moneda de República Dominicana (1982)

La maternitat també hi és present, tot i que, cal assenyalar-ho, en les monedes analitzades no s'aprecia l'univers iconogràfic propi del cristianisme, en el qual era comú la representació d'escenes de costums en què els nens, en general, acompanyaven els adults i es presentaven com a personatges secundaris, de farciment o acompanyament. En el cas de les monedes analitzades, la figura central és la infància, sempre, excepte en aquest cas, el de la maternitat. No parlem d'una maternitat com la que va prevaler durant segles, de caràcter religiós, una representació idealitzada i sublimada de la realitat, gairebé sempre realitzada per homes. Parlem d'una figura de mare que sosté en braços i eleva, que protegeix, que alleta o alimenta. Per tant, veiem una simbologia molt clara de cura i protecció.

D'altra banda, trobem les figures simbòliques en què apareixen nens amb els braços i mans enlaire, una simbologia molt evident quant a crit d'atenció, presència i dret de participació. Les figures infantils apareixen també sostenint una esfera que representa el món, com a mostra d'internacionalització, cooperació i solidaritat. Són molt freqüents les línies laterals o en forma de cor, branques de llorer o corones d'olivera, com apareixen en el logotip d'UNICEF, que representen, d'una banda, un signe distintiu que s'atorgava en l'antiga Grècia com a premi a una victòria i, d'altra banda, un símbol de

pau. El 1979, el Japó, Hongria i el Canadà encunyen monedes molt similars amb tots els elements descrits. En aquests casos, parlant de símbols i elements distintius, s'aprecia de manera evident el que planteja Chombart de Lauwe quan al·ludeix al fet que les representacions socials de la infància podrien constituir un excel·lent test projectiu del sistema de valors i d'aspiracions d'una societat.²⁴

La natura (tres monedes) i els animals (dues monedes) també apareixen, si bé menys, en les monedes. Resulten molt significatius aquests components en llocs on clarament caracteritzen l'entorn i representen senyals distintius del lloc. És el cas, per exemple, d'una moneda de les Illes Turques i Caicos, de 1982, en commemoració de l'AIN, on veiem, en segon pla, un conjunt de palmeres i, en primer pla, un nen que sosté un corn marí a prop de l'orella per sentir el so de la mar. El mateix trobem en una moneda de les Illes Caiman també d'aquell any, on un nen i una nena acaricien una tortuga arran de mar, amb les palmeres de fons. Per part seva, els cavalls són representats de manera recurrent en les monedes dels Emirats Àrabs.

En un percentatge molt reduït, trobem algunes monedes, una en cada cas, en les quals apareixen nens fent una ofrena (Tailàndia, 1981), observant una construcció (Jordània, 1981) o, directament, representant una figura política, en aquest cas el rei hereu amb tan sols uns mesos de vida (Tailàndia, 1979). La representació de figures polítiques en els bitllets i monedes és el més habitual al món. No podem perdre de vista que, com a símbol tangible de la identitat d'un país, tant les monedes com els bitllets tenen un paper fonamental en la projecció social i política, i constitueixen un element propagandístic i de legitimació del poder molt útil per als governs. De fet, tal com plantejàvem recentment a la ISCHE-2024, els bitllets i les monedes han estat, al llarg de la història, eines simbòliques de poder colonial. L'elecció de les figures o els esdeveniments històrics que es destaquen en els bitllets pot contribuir a aquesta narrativa colonial i a la legitimació del domini. Fins i tot, una forma de resistència i descolonització pot manifestar-se mitjançant la introducció de bitllets que representin la cultura local, figures històriques i/o símbols com a reafirmació de l'entitat pròpia i singular d'aquest territori. Durant el procés de descolonització, la creació d'una moneda nacional independent simbolitza un pas significatiu en la recuperació d'aquella propietat material i immaterial que havia estat usurpada. No obstant això, per fortuna, aquesta no va ser la

²⁴ CHOMBART DE LAUWE, M. J. *Un monde autre, l'enfance... Op. cit.*

tendència en el cas de les monedes commemoratives de l'AIN, i únicament aquesta moneda de Tailàndia fa al·lusió a figures polítiques del país.

En essència, el conjunt de monedes analitzades ens permet afirmar que un mitjà aparentment simple pot arribar a convertir-se en un vehicle poderós per transmetre valors i missatges socials profunds. A través de la iconografia de la infància, aquestes monedes no solament van commemorar un any especial, sinó que també van contribuir a la sensibilització i a l'acció global en favor dels drets dels nens. Reforcen el paper de la maternitat i l'educació, simbolitzen i projecten al gran públic aspectes que es volen associar a la infància, com el creixement, la innocència i l'alegria, però també la unitat, la cooperació i la solidaritat, així com, per sobre de tot, la necessitat de protecció.

6. CONCLUSIONS

El conjunt de monedes analitzades en aquest estudi ens condueix, inexorablement, a referir-nos, en primer lloc, al sentit de les commemoracions. Les memòries socials es construeixen i es formalitzen a través de pràctiques, símbols i «marques». Són pràctiques socials que s'instal·len com a rituals; marques materials en espais públics i inscripcions simbòliques, com ara aquestes monedes. Ara bé, aquestes marques no són inamovibles, sinó que el seu significat és apropiat i resignificat per actors socials diversos, segons les seves circumstàncies i l'escenari polític en què s'insereixen.

L'anàlisi d'aquestes monedes ens ha revelat una rica interacció de símbols i significats que reflecteixen tant les aspiracions universals com els contextos culturals específics dels països emissors. En última instància, moltes d'aquestes monedes constitueixen testimonis duradors del compromís global amb el benestar i els drets de la infància.

En incloure la imatge de la infància en les monedes commemoratives de l'AIN, es pretenia sensibilitzar la població sobre la vulnerabilitat dels nens i la necessitat de garantir-los un tracte just i respectuós en totes les societats. Aquesta tasca es va dur a terme de manera molt diferent segons el país en qüestió. A més, aquestes monedes actuaven com una eina educativa per recordar a les persones la importància de protegir els drets dels nens.

L'ús de la imatge de la infància en les monedes commemoratives de l'AIN també va servir per unir les nacions entorn d'un objectiu comú: el benestar de la infància. En compartir aquest símbol a través de les monedes, es va enfortir la solidaritat i la col·laboració internacional en la protecció dels drets

dels nens. Aquestes monedes van funcionar com un recordatori tangible de la necessitat de treballar conjuntament per garantir un futur segur i prometedor per a les generacions futures.

Abans de tancar aquest treball, ens agradaria esmentar que els estudis sobre aquest tipus de fonts són pràcticament inèdits, i considerem que poden ser útils i atractius en iniciatives relacionades amb el compromís social dels historiadors de l'educació, tal com es planteja en la línia temàtica d'aquest monogràfic. Aquestes fonts poden facilitar la innovació docent, però també la difusió de nous coneixements i maneres d'interpretar i interpel·lar el passat, les concepcions de la infància i l'evolució de l'educació, no solament entre el col·lectiu acadèmic, sinó també entre el gran públic. A més, podrien ser considerades elements valuosos del patrimoni material i, com a tals, ser integrades en museus pedagògics.

NOTA FINAL: Les dues autores d'aquest treball formen part de l'equip de recerca del projecte «Historia pública de la educación en España (1970- 2020). Percepción social, memoria colectiva y construcción de imaginarios sobre los docentes y sus prácticas». Aquest treball ha estat plantejat, pensat i discutit per les dues autores de manera col·laborativa, encara que la doctora Sara González és responsable dels apartats 1 i 2 d'introducció i evolució històrica del concepte d'infància, mentre que la doctora Giordana Merlo s'ha ocupat de l'apartat 3, dedicat a l'any internacional del nen, i el 4 relatiu al plantejament de la metodologia i fonts. Les dues autores han treballat i redactat de manera conjunta i consensuada els apartats 5 i 6 amb els resultats i les conclusions de l'estudi.